

ya'ya kesin olarak bağladı. Aynı anlayışta gereğince Romanya Erdel'de yaşayan Macarlar'a kültür özerkliği vermeyi de kabul etti. Bu arada Alman asıllı olan ve Erdel'de çok eski tarihî geçmişleri bulunan Saksonlar (Romence Saşi) dağıtıldı. Önemli bir kısmı Almanya'ya yerleşti, az bir kısmı yerinde kalabildi. Romanya'nın komünist rejimi bilhassa Nicolae Ceauşescu devrinde, Erdel'de sayıları halen 2 milyon civarında olan Macarlar'a verilen kültürel hakları yok etmekle kalmayıp Macar veya Sakson adı taşıyan şehir ve yer isimlerini zorla Romenleştirdi. Cluj'da bulunan Macar Üniversitesi kapatıldı ve Macarca verilen dersler kaldırıldı; Macar mahalleleri yıkıldı. Buradaki Macarlar'ı ülkenin diğer kesimlerine dağıtma yolları arandı. Bu arada Macarlar'ın Erdel'de tarihî izlerini yok etmek için Ceauşescu "köylerin sistemleştirilmesi" kampanyasını başlattı. Bu kampanyanın görünürdeki amacı modern ve sistemli ziraat şehir ve kasabaları kurmaktı. Böylece yüzlerce yıllık tarihleri olan köy evleri, anıtlar ve kiliseler yıkılarak tarım alanı haline getirilecekti. Köylüler ise alelacele inşa edilen çok katlı binalara yerleştirilerek "şehirleştirilmiş ziraat proletarya" olarak çalışacaklardı. Bu plan uyarınca Macar köyleri ve şehirleri yok edilecek ve Macarlar da Romenleştirilecekti. Bunun ülkenin her tarafında yapıldığını göstermek için önce Eflak'taki Romen köylerinden uygulamaya geçildi. Fakat Macarlar'a olduğu gibi başka azınlıklara karşı da tatbik edilmek istenen Romenleştirme siyaseti büyük bir tepkiye yol açtı. Macarlar yer yer direnişe geçti; nihayet Timişoara'da bir Macar papazını idaresinde bu direniş rejim aleyhine bir isyana dönüştü. Ardından da 1989'da Ceauşescu ve onunla birlikte Romanya'nın komünist rejimi yok oldu. Bugün Erdel'de bulunan Macarlar siyasî bir parti kurarak kendilerine eskiden vaad edilmiş kültürel ve idarî muhtariyeti elde etmek için çaba göstermektedir.

Günümüzde Transilvanya Romanya'nın en gelişmiş ve mâmur bölgesidir. Hatta bazı Erdel şehir ve köyleri Macaristan ve Avusturya köylerinden aşağı kalmamaktadır. Romanya endüstrisinin önemli bir kısmı burada bulunmaktadır. Ayrıca Romanya'nın önde gelen birçok yazar, düşünür ve sanatkârı Erdel'den çıkmıştır. Bugünkü siyasî tablo çerçevesinde buranın ileride birtakım önemli gelişmelere sahne olacağı şüphesizdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Selânikî, *Tarih* (İpsirli), bk. İndeks; Peçuyul İbrâhim, *Tarih*, I, 108, 228, 434, ayrıca bk. tür.yer.; II, 300-308, ayrıca bk. tür.yer.; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I-II, tür.yer.; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VI, 3-103; Naimâ, *Tarih*, VI, 302, 358 vd.; Silâhdar, *Tarih*, I, 193, 212, 214, ayrıca bk. tür.yer.; S. László, *Erdély és a Porta, 1567-1578*, Budapest 1862; A. Szilády — Al. Szilágyi, *Törökmagyarkori államokmánytár*, I-VII, Budapest 1868-72; F. Salamon, *Ungarn im Zeitalter der Türkenherrschaft*, Leipzig 1887; N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, I-II, Bucharest 1915; a.mlf., *Istoria Românilor*, Bucharest 1936-39; A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Tării Românești*, I-XII, Bucharest 1929-38; Akdes Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937, tür.yer.; A. Decei, *Contributions à l'étude de la situation politique des Roumains de Transilvanie au XIII. et au XIV. siècle*, Bucharest 1940; a.mlf. — M. Tayyib Gökbilgin, "Erdel", *İA*, IV, 293-306; a.mlf.ler., "Erdel", *EI²* (İng.), II, 703-705; Keith Hitchens, *The Rumanian National Movement in Transilvania 1780-1848*, Cambridge 1969; *Documente Privind Revoluția de la 1848 în Târlile Române, Transilvania*, I-III, Bucharest 1982; *Erdély Törtenete* (nşr. Makkai Laszlo — Mocsy Andras), I-III, Budapest 1986; Râsonyi, "Ortaçağda Erdel'de Türklüğün İzleri", *TTK Belleten*, II/5-6 (1938), s. 107-122; İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Ekos Barçkay'ın Erdel Krallığına Tayini Hakkında Birkaç Vesika", *a.e.*, VII/27 (1943), s. 361-377; M. Tayyib Gökbilgin, "XVII. Asır Başlarında Erdel Hadiseleri ve Bethlen Gábor'un Beyliğe İntihabı", *TD*, sy. I (1949), 1-28.

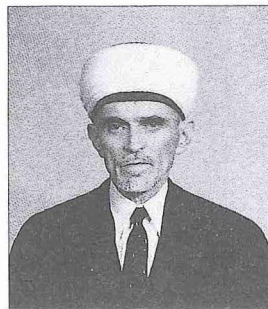
KEMAL KARPAT

ERDEM, Hasan Hüsnü

(1889-1974)

Türkiye Cumhuriyeti'nin
altıncı Diyanet İşleri başkanı.

10 Zilkade 1306'da (8 Temmuz 1889) Akseki'nin Sadıklar köyünde doğdu. Babası müderris Sâdik Efendi'dir. İlk öğrenimini doğduğu köyde yaptı ve babasından da Arapça ve mantık ilimlerini okudu. Tahsiline bir müddet Konya'da devam ettikten sonra İstanbul'a giderek fetva emini Muğlalı Ali Rızâ Efendi ve Fatih dersiâmi Bayındırlı Mehmed Şükrü Efendi'nin derslerine devam edip icâzetnâme aldı (1912). Ardından Dârülfü-

Hasan
Hüsnü
Erdem

nun Ulum-i Âliyye-i Dîniyye Şubesi'ne gir-diye de bu bölümün kapatılması üzerine üçüncü sınıfına nakledildiği Dârülhilâfe Medresesi âlî kısmını tamamladı (1916). Ayrıca ruûs mülâzemeti imtihanını birincilikle kazandı ve sonraları Medrese-i Süleymâniyye adını alan Medresetü'l-mütehasssîn'in fıkıh ve usul-i fıkıh bölümünden de mezun oldu. Dört mezhebe göre karşılaştırmalı olarak hazırladığı "Ahkâm-ı Radâ" adındaki çalışması müderrisler meclisince birinciliğe layık görülerek kendisine İstanbul müderrisliği ruûs verildi (1918).

1920'de memuriyet hayatına dersiâmlıkla başlayan ve ardından Antalya Dârümuallimîn'i ile Mekteb-i Sultânisi'nde din dersleri muallimliği yapan (1920-1922) Erdem'in bu görevi süresince özellikle Millî Mücadele'yle ilgili vaaz ve hutbeleri halk üzerinde büyük bir tesir yaptı. Bu vaaz ve hutbelerden bazıları Antalya'da *Tenvir* ve *Yeni Hayat* gazetesinde yayımlandı. Ayrıca 1922 yılının ramazan bayramında Ankara Hacı Bayram Camii'nde vermiş olduğu vaaz, Ankara gazetelerinden *Hâkimiyet-i Milliye* ile *Öğüt*'te hakkında övgü dolu yazıların yayımlanmasına sebep oldu. Daha sonra sırasıyla Ankara Dârülhilâfet Medresesi fıkıh ve Mecelle müderrisliği ve müdürlüğü ile Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti Tedrîsat Heyeti âzalığı (1922-1924), Antalya Orta, Lise ve İmam-Hatip Mektebi'nde Türkçe, terbiye, ruhiyat, içtimaiyat, din ve meslek dersleri muallimliği (1924-1937), din derslerinin kaldırılması üzerine Antalya Orta Mektebi, Antalya Lisesi ve Isparta Ortaokulu Türkçe öğretmenliği (1931-1944), Diyanet İşleri Reisliği Müşavere Heyeti âzalığı ve reisliği (1944-1961) yaptı. Ayrıca bu son görevi sırasında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tefsir dersleri verdi (1952-1959). Ömer Nasuhi Bilmen'in emekliye ayrılmasından sonra Diyanet İşleri başkanlığına getirildi (1961-1964). Burada yaptığı en önemli hizmet, başkanlığın kuruluş ve görevleri hakkında bir kanun hazırlatması ve tekâmül kursları açtırmasıdır. 1964'te emekliye ayrıldıktan sonra 1966 yılında on ay kadar Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu üyeliği de yaptı. Erdem 20 Ağustos 1974 tarihinde vefat etti; kabri kendi köyündeki aile kabristanındadır.

Eserleri. 1. *Ebedî Risâlet* (Ankara 1948, 1962). Abdurrahman Azzâm'ın *er-Risâletü'l-ḥâlîde* adlı eserinin tercümesidir. 2. *Riyâzû's-sâlihîn ve Tercemesi* (I-III,

Ankara 1949). Nevevî'ye ait eserin tercümesi olup ilk iki cildini Kıvâmüddin Burslan'la birlikte, son cildini yalnız başına hazırlamıştır. Eserin daha sonra on beş civarında baskısı yapılmıştır. 3. *İlâhî Hadisler* (Ankara 1952). Abdürraûf el-Münâvî'nin *el-İthâfâtü's-seniyye bi'l-eḥâdîsi'l-kudsîyye*'si esas olmak üzere çeşitli eserlerden istifade edilerek derlenen kutsî hadislerin tercümelerini içermektedir. Eserin çeşitli baskıları yapılmıştır (Ankara 1963, 1982, 1985, 1987). 4. *Kırk Kudsi Hadis* (Ankara 1952). Ali el-Kârî'nin *el-Eḥâdîsü'l-kudsîyye*'sinin tercümesidir (5. bs., Ankara 1987). 5. *Berat Gecesi Hakkında Bir Tetkik* (Ankara 1953, 1954, 1959). 6. *Oruç ve Ramazan İbadetlerine Dair Yüzbir Hadis* (Ankara 1954, 1956, 1962). 7. *Abdest Almanın Diş ve Göz Sağlığı Bakımından Önemi* (Ankara 1963, 1982). Misvak kullanmanın gereği ve faziletiyle ilgili hadisleri de ihtiva etmektedir. 8. *Riyâzû's-sâlihîn Hadislerinin Ravileri Olan Ashâb-ı Kirâm'ın, Hadis İmamlarının Hal Tercümeleleri* (Ankara 1964).

Bunlardan başka *İslâm-Türk Ansiklopedisi*'nde 250 civarında biyografi maddesi yazan Erdem'in henüz yayımlanmamış bazı eserleri de vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Diyanet İşleri Başkanlığı arşivindeki özlük dosyası; Maarif Vekâleti Arşivi'nde bulunan özlük dosyası; *Diyanet İşleri Başkanlığı Biyografik Teşkilat Albümü: 1924-1989*, Ankara 1989, s. 21; Veli Ertan, "Riyâzû's-sâlihîn Mütercimi Sâbık Diyanet İşleri Başkanı Hasan Hüsnü Erdem" (Nevevî, *Riyâzû's-sâlihîn ve Tercemesi* [trc. Kıvâmüddin Burslan — Hasan Hüsnü Erdem] içinde), Ankara 1976, III, s. I-VI; a.mlf., "Hasan Hüsnü Erdem", *Diyanet Gazetesi*, sy. 306, Ankara 1984; a.mlf., "Millî Mücadele Sırasında Hasan Hüsnü Erdem", *Sebil*, sy. 150, İstanbul 10 Kasım 1978, s. 12; Eşref Edip, "Hasan Hüsnü Erdem", *İTA Mecmuası*, II/65-66, İstanbul 1946, s. 6; Osman Yüksel Serdengeçti, "Bir Münakaşa", *Millî Gazete*, İstanbul 14 Haziran 1973, s. 3; a.mlf., "Bir Rüya ki", a.e., İstanbul 15 Haziran 1973, s. 3; Orhan Balci, "Diyanet İşleri Başkanlarımız", *Diyanet Gazetesi*, sy. 336, Ankara 1407/1987, s. 15, 17.

VELİ ERTAN

ERDEŞİR

(اردشير)

(ö. 242)

Sâsânî Devleti'nin kurucusu
ve destan kahramanı hükümdar
(226-240).

Eski Farsça'da (Avesta dili) Rtaşira Artaherhes, Orta Farsça'da (Pehlevî) Artaşîr (> Ardaşîr) şeklinde telaffuz edilen ve "kutsal padişah" (arde sehr [haşsre])

mânasına gelen bu isim üçü Ahamenîler (m.ö. 559-330), üçü de Sâsânîler (226-651) döneminde olmak üzere altı hükümdarın adıdır. İslâm dünyasında bu hükümdarlardan sadece Sâsânîler devletinin kurucusu olan Erdeşîr Erdeşîr-i Bâbekân adıyla tanınmaktadır. Bazı kaynakların Erdeşîr-i Evvel şeklinde kaydettikleri bu hükümdarın hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Efsanevî bir kimlik taşıyan Erdeşîr'in bir rivayete göre soy lu bir Pers ailesine mensup olduğu ve İstahr'ın Hîr bölgesinde doğduğu kabul edilmektedir. Hânedana adını veren büyük babası Sâsân İstahr'da Anahita âteşkedesinin muhafızıydı; büyük annesi Râmbişt de bir prens ailesinden gelmekteydi. Babası Bâbek'in ise Fars'ın Dârâbcird şehrinde askerî bir görevi vardı. Başka bir rivayete göre ise Sâsân'ın Ahamenîler soyundan geldiğini öğrenen Bâbek kızını ona vermiş, Erdeşîr de bu evlenmeden dünyaya gelmiş, ancak Sâsân ortadan kaybolunca Bâbek Erdeşîr'in babası olarak kabul edilmiştir.

Bâbek, İstahr Kralı Gozihr'den Dârâbcird Kalesi kumandanı Tîrî'nin yerine Erdeşîr'in getirilmesi sözünü alır. Tîrî ölünce onun yerini alan Erdeşîr hâkimiyetini yaygınlaştırdığı gibi babasını da Gozihr'i devirmeye teşvik eder ve Gozihr'i deviren babası ile birlikte merkezî yönetime karşı ayaklanır. Ayaklanmanın başında İstahr krallığı ortadan kaldırılır. Erdeşîr, 28 Nisan 224'te Medler ülkesinde (Medya) Hürmüzcân'da yapılan savaşı kazanır ve aynı yıl hükümdarlığını ilân eder. Ancak bazı kaynaklarda onun resmen 226 yılında Medân'de tahta çıktığı kabul edilmektedir (*Etr.*, II, 372). Part Hükümdarı V. Arduvan'ı yendiği bu savaştan sonra "şâhânşâh" (şahlar şahı) unvanını alan Er-

deşîr'in bu zaferi ve diğer faaliyetleri o dönemin kitâbelerine de yansımıştır. Erdeşîr daha sonra Fars, Hûzistan, Kirman'ı ele geçirmiş ve Partlar'ın mahallî hükümdarlarıyla onlara bağlı olanları hâkimiyeti altına almış, buralarda yeni şehirler kurmuş ve adına para bastırmıştır. 226-227 yıllarında Part İmparatorluğu'nun kuzeybatısında Hatra'yı alma teşebbüsü sonuçsuz kalmışsa da Part İmparatorluğu'nun doğusunda güçlenmiş ve birçok Part ileri gelenini kendine bağlamıştır. Kuşan ve Turan hükümdarları da Erdeşîr'e bağlılıklarını bildirmişler, böylece Merv ve yöresi Sâsânî İmparatorluğu sınırlarına dahil edilmiştir. Ayrıca güneybatıda Kuzey Arap sahilleri (Bahreyn) ele geçirilmiş, zamanla eski Roma ve Part sınırı Sâsânîler'in Romalılar'la kuzeybatı sınırı olmuştur.

Erdeşîr ve vârisleri, dışarıda Ahamenîler dönemi siyasetini takip etmekle beraber ondan daha iyi sonuçlar aldılar. Ülkede huzuru sağlamanın gerekli olduğunu, saldırgan bir siyasetin sonuç veremeyeceğini düşünen Erdeşîr, ülkesini geliştirmek amacıyla Hûzistan'da Erdeşîr-i Hürre (bugünkü Gür Fîrûzâbâd), Râm Erdeşîr, Hürmüzd Erdeşîr (Sûku'l-Ahvâz); Aşağı Mezopotamya'da Veh Erdeşîr, Esterâbâd Erdeşîr (Kerh-i Miysân) gibi kendi adıyla anılan birçok şehir kurdu. Bunun yanında Zerdüştin dinini de canlandırmaya çalışan Erdeşîr, *Avesta*'nın gözden geçirilip yeniden düzenlenmesini sağladığı gibi taş kabartmalar ve kitâbeler hazırlanması geleneğini başlattı. Ondan sonra gelen Sâsânî hükümdarları bu geleneği daha da geliştirdiler. Erdeşîr'in ölüm tarihi kesin olarak belli değildir. Kaynaklardaki bilgilerden, oğlu I. Şâpür'un onun sağlığında 12 Nisan 240'ta

Erdeşîr'i tahtında otururken ve cevân oynarken gösteren iki minyatür (Firdavsi, *Şâhnâme*, IÜ Ktp., FY, nr. 1406, vr. 129^b, 128^a)

